

– К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 435. 4. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / Станіслав Володимирович Семчинський. – К. : АТ «ОКО», 1996. – С. 178.

Н. Коломісць,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ШЛЯХИ АНАЛІЗУ КУЛЬТУРНО СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті розглядаються методологічні засади дослідження культурно маркованої лексики китайської мови, зокрема, виділяється три типи аналізу лексичного матеріалу – лексико-семантичний аналіз, аналіз за асоціативними полями, концептуальний аналіз, що дозволяє здійснити детальне вивчення механізмів етнокультурної стереотипізації

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, асоціативне поле, концептуальний аналіз, етнокультурний стереотип, мова та культура*

В статье рассматриваются методологические принципы исследования культурно маркированной лексики китайского языка, в частности, выделяется три типа анализа лексического материала – лексико-семантический анализ, анализ по ассоциативным полям, концептуальный анализ, что в совокупности позволяет осуществить детальное изучение механизмов этнокультурной стереотипизации

Ключевые слова: *лексико-семантическое поле, ассоциативное поле, концептуальный анализ, этнокультурный стереотип, язык и культура*

The article discusses the methodological principles of cultural studies marked vocabulary of Chinese, in particular, distinguished three types of lexical analysis of the material - the lexical-semantic analysis, analysis of associative fields, conceptual analysis, all of which allows a detailed study of the mechanisms of ethnic and cultural stereotypes

Key words: *lexical-semantic field, the associative field, conceptual analysis, ethno-cultural stereotype, language and culture*

Вивчення взаємозв'язку мови та культури є одним з актуальних напрямків сучасної лінгвістики. Це пояснюється постійним зростанням практичних потреб інтенсивної міжкультурної комунікації в останні десятиріччя, а також недостатньою кількістю загальнотеоретичних та конкретно-прикладних досліджень у цій сфері. Оскільки слова, що містять інформацію про культуру носіїв мови, є предметом вивчення різних наук, існують різні підходи до розгляду даної проблеми: з точки зору лінгвістики (реалії, культурно-маркована лексика / лексика з культурним компонентом / культурологічно значуща лексика), перекладознавства (безеквівалентна лексика), культурології

(концепти, фрейми, скрипти з етнічною семантикою), психолінгвістики (концепти, прототипи) тощо. Однак відмінності між наявними термінами не завжди очевидні, і нерідко виникає питання про роль і місце слів з культурного компонентою значення в системі мови, а також про склад даної групи лексики. Незважаючи на значний інтерес до питань відбиття культури у вокабулярі мови, остаточно не розроблено методику дослідження культурно маркованих лексем.

На думку, В. фон Гумбольдта, «у кожній мові закладений свій світогляд. Якщо звук стоїть між предметом і людиною, то вся мова в цілому розташована між людиною та природою, яка впливає на нього внутрішнім і зовнішнім чином... Кожна мова описує навколо народу, якому належить, коло, вийти з меж якого можна, тільки якщо вступаєш до іншого кола» [Гумбольдт 1964, 99]. Лінгвокультурологи звертають увагу на те, що взаємозв'язки мови й культури багатозначні й припускають різні тлумачення їх взаємостосунків. Взаємозв'язок, обумовлений походженням й історичним розвитком, детермінація об'єктно-суб'єктивними відносинами дозволяють розглядати мову як *дзеркало культури* (міфологічна школа, брати Грімм, Ф. І. Буслаєв, О. М. Афанасьєв), як *збрарддя культури*, як *одну з іпостасей культури* (М. І. Толстой), у якості *компонента або елемента культури* (А. О. Білецький, Ю. В. Бромлей, М. І. Толстой), як *феномен культури* (О. М. Борисов), *спосіб вираження культури* (С. П. Обнорський, В. А. Аврорін, І. К. Білодід), у якості *однієї зі сторін культури*, *фактора культурної творчості* (Г. В. Рамішвілі) і навіть як *творця культури* (І. Г. Гердер, В. фон Гумбольдт, М. І. Толстой). Можливе також осмислення мови як *вербально-го коду культури* (або *універсального культурного коду*), і одночасно аналіз мови й етнічної культури у вигляді незалежних (автономних одна від одної) семіологічних систем, структурно ізоморфних та взаємно відтворюваних. «Саме такий подвійний підхід до вивчення відношень між мовою й культурою дозволив повністю використовувати ... метод семантичної реконструкції, що припускає співвіднесеність певного знака з усіма відомими варіантами цього знака і його значеннями, що функціонують в інших комплексах» [Миронова 1992, 38-39]. Для перевірки ж використовується зворотний метод - виявлення загального значення для різних кодових систем.

Проблема вивчення взаємодії культурно значимої інформації та її знакового відображення тісно змикається з пошуками в дослідженнях людської свідомості, механізмів сприйняття світу й шляхів його усвідомлення, відбитих у мові. Кожна національна, культурна, мовна цілісність, маючи унікальні характерні особливості, додає свій внесок у загальний образ світової культури, когнітивно переломлюваний у мовній картині світу, моделювання якої в лінгвістичному аспекті дозволяє глибше осягнути природу людського мислення в цілому. Опис «картографування» світу в його універсальних (загальнолюдських) і культурно-специфічних (ідіоетнічних) рисах має відбивати процеси світобачення й світорозуміння в тій або іншій лінгвокультурній спільноті, тобто, пересічне знання народу про світ є узагальненим підсумком досвіду поколінь і належить мовній спільноті в цілому. Універсальний же зміст світу (об'єктивна реальність) переломлюється за допомогою специфічних для лінгвокультури установок, тому кожний етнос, нація, здійснює категоризацію знань про життя світового співтовариства в особливому контексті, характерному для власного

світогляду, що є випадком реалізації принципу антропоцентричності, тобто уявлення людини про себе, як про точку відліку в центрі власної системи стереотипів світобачення. Антропоцентризм (і етноцентризм), за словами О. С. Кубрякової, «знаменує тенденцію поставити людину до центру всіх теоретичних передумов наукового дослідження й обумовлює його специфічний ракурс» [Кубрякова 1995, 212].

Становлення синхронічного лінгвокультурологічного зіставлення мов ознаменувалося еволюцією країнознавства, тобто науки про суто зовнішні відмінності в житті й комунікативній поведінці представників мовних спільнот, на лінгвокраїнознавство, а потім на теорію міжкультурної комунікації, що ставить перед собою завдання виявити ментальну специфіку, об'єктивовану в спілкуванні й таку, що перешкоджає взаєморозумінню [Тер-Минасова 2000; Леонтович 2002; Борисевич 2004; Чайка 2007]. Відбувається поступове зближення дисциплін, що досліджують співвідношення «мова ↔ культура» і «мова ↔ свідомість» (порівн., наприклад, висунутий Ю. О. Сорокіним постулат про взаємододатковість культурології й психолінгвістики [Сорокін 1994, 3]). Саме людська свідомість відіграє роль посередника між культурою й мовою. Дослідження взаємовпливу мови й культури буде свідомо неповним без цього сполучного елемента. У свідомість надходить культурна інформація, у ньому вона фільтрується, переробляється, систематизується. Свідомість же відповідає за вибір мовних засобів, які експлікують цю інформацію в конкретній комунікативній ситуації для реалізації певних комунікативних цілей. У лінгвокультурології еволюція дослідницької дихотомії «мова – культура» на трихотомію «мова - свідомість – культура» виразилася в становленні такого дослідницького напрямку як лінгвокультурна концептологія [Вежбицка 1996; Степанов 1997; Карасик 1996; Красавский 2001; Воркачев 2002; Воркачев 2003].

Виходячи з такої розгалуженості предметно орієнтованих дисциплін для дослідження культурологічно маркованої лексики, слід казати й про різноспрямованість методик дослідження відповідних лексичних множин.

Лексикологи іноді вказують що науковий критерій для обґрунтованого членування або виділення груп або підгруп лексики відсутній взагалі [Львов 1975]. Однак дослідження лексичного складу за типами словникових множин уже багато років є традиційною практикою лінгвістичного аналізу. Тому використання методики класифікації лексичних одиниць за їхніми угрупованнями цілком правомірне для виявлення культурної своєрідності певних лексичних множин як китайської так і японської мови, серед яких слід вирізняти

- 1) лексико-семантичне поле – кластерне угруповання в межах лексичної системи;
- 2) лексико-семантичну групу - сукупність лексем, відзначена загальною семантичною ознакою (семантичним інваріантом), що зазвичай належать до одного граматичного класу;
- 3) предметно-тематичні групи - лексичні угруповання, що поєднують реалії з подібними або тотожними функціями в рамках єдиної «теми».

Основна увага приділяється класифікації лексико-семантичних груп як ключових структурних розрядів ієрархічно організованого культурно маркованого лексико-семантичного поля китайської або японської мови. Передбачається, що тематичні групи

в різних мовах будуються на підставі загальних когнітивних категорій, що зберігаються в структурі одиниць - елементів тематичної групи. Послідовний когнітивний аналіз лексичних одиниць мав би виявити універсальні мовні закономірності й унікальні явища, пов'язані із загальною ментальною природою людини й культурною специфікою етносу, у мовах різної типології, наприклад, в українській, японській та китайській. Саме вивчення лексико-семантичних груп пов'язується з дослідженням істинно мовних процесів [Шмелев 1964, 8; Сороколетов 1970; Маковский 1988]. І саме в лексико-семантичних групах можуть бути викриті будь-які зв'язки й відношення між словами. Тому великий інтерес становить дослідження національної специфіки польових утворень, у першу чергу - семем і лексико-семантичних полів як із погляду структури, так і з погляду функціонування в мові. Для виявлення національної специфіки лексичного угруповання й окремих одиниць, що входять до нього, використовується зіставний (контрастивний) аналіз.

Інший різновид технічних прийомів дослідження культурно маркованої лексики китайської та японської мови - аналіз таких утворень, як асоціативні групи. Вони зв'язуються з тим фактом, що лексика як система є явищем не тільки лінгвістичним, але й психолінгвістичним, а отже повинна в певній мірі підкорятися законам мислення, із яких асоціативність, наявність асоціативних зв'язків між поняттями виступає найбільш помітним і виразним у мові. Для культурно маркованої лексики китайської та японської мови в цьому сенсі можна відзначити, що розглядається не тільки сама лексична система в її твердих взаємозв'язках, але й асоціації (групи асоціацій), які лексичні одиниці викликають у типового представника даного етносу. Оскільки подібного словника асоціацій на матеріалі китайської та японської мови не існує, можливим представляється використання фольклорно-етнографічних і літературних (класичних) матеріалів - джерел (етнографічні записи, народні паремії - прислів'я, приказки, загадки, тексти художньої літератури). Такий аналіз обіцяє бути цікавим ще й тому, що він ще не проводився на матеріалі китайської мови.

Третім типом технічних прийомів аналізу та класифікації культурно маркованої лексики китайської та японської мови є побудова так званих концептуальних парадигм. Н. Д. Арутюнова називає такі концептуальні парадигми «приватними мовами» [Арутюнова 1991, 3]. Такі «приватні мови» відзначені специфічним для них синтаксисом, власним - обмеженим і стійким - лексиконом, який ґрунтується на образах і аналогії, своєрідною фразеологією, своєю риторикою й своїми клішованими формами, своєю співвіднесеністю із предметами для кожного концепту, вираженого словесно або синтаксично. Специфіка аналізу «приватних мов», відповідно, передбачає

- 1) установлення набору атрибутів, що вказують на належність до того або іншого концептуального поля;
- 2) формулювання визначень, обумовлених місцем концепту в системі етнічних чи культурних цінностей;
- 3) дослідження функціональної ролі концепту в етнокультурному житті соціуму, причому останній напрямок уважається таким, що надає основний матеріал у концептуальному аналізі [Арутюнова 1991, 4].

Таким чином, основними технічними прийомами дослідження культурно маркованої лексики китайської та японської мови є:

- аналіз за лексико-семантичними полями;
- аналіз за асоціативними полями;
- аналіз за концептуальними парадигмами.

На підставі вищевикладених принципів, методів і методик аналізу мовного матеріалу, прийнятих у сучасному мовознавстві, уможливилося детальне вивчення механізмів етнокультурної стереотипізації, що дозволяє виявити універсальне й унікальне в національній комунікативній свідомості різних народів. Етнокультурний стереотип як модель репрезентації національної свідомості дозволяє зрозуміти структуру етнокультурних домінант національного характеру. Досліджувані в лінгвістиці стереотипи-концепти відтворюють у своїй семантиці характерні риси національного менталітету, представників певного лінгвокультурного простору культурно маркованої лексики в китайській та японській мові.

1. *Арутюнова Н. Д.* От редактора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 3-4. 2. *Борисевич В. В.* Деструктивна та конструктивна функції вербальних конфліктів / Віталій Борисевич // Культура народів Причорномор'я. - 2004. - Симферополь : Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2004. - № 54. - С. 211–215. 3. *Вежбицкая А.* Толкование эмоциональных концептов / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Прогресс, 1996 – С. 326-375. 4. *Воркачев С. Г.* Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – С. 79-95. 5. *Воркачев С. Г.* Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. - Сер. Гуманитарные науки. - Т.17. - Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268-276. 6. *Гумбольдт В. фон.* О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода / Вильгельм фон Гумбольдт // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – Т. I. – М.: Просвещение, 1960. – С. 68-86. 7. *Карасик В. И.* Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград : Волг. гос. пед. ун-т, 1996. – С.3-16. 8. *Красавский Н. А.* Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. - М.: Гнозис, 2008. – 374 с. 9. *Кубрякова Е. С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века / Е. С. Кубрякова // Язык и наука в конце XX века. - М.: Наука, 1995. - С. 144-238. 10. *Леонтович О. А.* Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О. А. Леонтович. – Волгоград : Перемена, 2002. – 344 с. 11. *Львов А. С.* Лексика «Повести временных лет» / А. С. Львов. – М.: Наука, 1975. – 365 с. 12. *Маковский М. М.* Лингвистическая комбинаторика: Опыт топологической стратификации языковых структур / М. М. Маковский. – М.: Наука «Вост.лит», 1988. – 232 с. 13. *Миронова Г. М.* Мова і культура: семантичний паралелізм семіотичних систем Галина Михайлівна Миронова // Язык и культура. Первая международная конференция. Материалы. – К., 1992. – С. 38-39. 14. *Сорокин Ю. А.* Этническая конфликтология /

Ю. А. Сорокин. – Самара : Русский лицей, 1994. – 94 с. 15. *Сороколетов Ф. П.* История военной лексики в русском языке XI – XVIII вв. – Л. : Наука, 1970. – 383 с. 16. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. - 824 с. 17. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация : (Учебное пособие) / С. Г. Тер-Минасова - М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с. 18. *Чайка Л. В.* Загальнолінгвістичний потенціал проблеми міжмовних паралелей / Л. В. Чайка // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов; редкол. А. Д. Белова (голов. ред.) та ін. – К., 2007. – 315 с. – С. 293-300. 19. *Шмелев Д. Н.* Очерки по семасиологии русского языка / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Наука, 1964. – 248 с.

О. Левіна,

Білоруський державний університет

КАТЕГОРИИ ВЕЖЛИВОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

У статті представлені результати вивчення категорій ввічливості у сучасній японській мові на прикладі використання особових займенників та виразів про чоловіка.

Ключові слова: категорії ввічливості, займенники 1-ї особи, займенники 2-ї особи

В статье представлены результаты изучения категорий вежливости в современном японском языке на примере использования личных местоимений и выражений о супруге.

Ключевые слова: категории вежливости, местоимения 1-го лица, местоимения 2-го лица

The article presents the results of researching the categories of courtesy in the modern Japanese language taking personal pronouns and expressions about one's husband as the examples

Key words: categories of courtesy, 1 person pronoun, 2 person pronoun

1. Вступление. Русский язык называют «великим и могучим» языком. Но при изучении категорий вежливости японского языка можно прийти к выводу, что японский язык также является таковым. Стоит только подсчитать, сколько личных местоимений 1-го лица единственного числа в японском языке. Это и «ватакуси», «ватаси», «атакуси», «варэварэ», «боку», «васи», «орэ». Всего 19 приведены в книге «Кэйго Гайдо» Хорикава Тадаёси и Хаяси Сиро.